

MORMINTE CU ARME DESCOPERITE LA PIETROASA

dr. RADU HARHOIU

Primele morminte cu arme descoperite la Pietroasa au apărut în cimitirul nr. 2, identificat aproximativ la 1,3 km SV de castru¹. Prin cercetările efectuate de Marius Constantinescu au putut fi identificate aici 14 morminte de înhumatie orientate cu capul la sud și picioarele la nord, deci invers față de orientarea N - S atât de caracteristică mormintelor de înhumatie din cultura Sântana de Mureș. În mormintele de înhumatie au fost depuse, pe lângă ofrande, ceramică etc., o spadă ruptă în mormântul nr. 10, o spadă pumnal în mormântul nr. 9 și un vârf de lance în mormântul nr. 6. În afară de arme, dintre piesele de inventar depuse în morminte, un loc deosebit de important trebuie acordat monedelor de argint. Astfel, în mormântul 9 a fost depusă o siliqua de la Constantius al II-lea, bătută la Siscia, probabil între 15 martie și luna august a anului 351, iar cealaltă siliqua descoperită în morminte la Constantinopol între primăvara anului 340 și 15 martie 351, cel mai probabil între 342-343².

Pe lângă cele 14 morminte de înhumatie cercetările arheologice au dus și la dezvelirea a două morminte de incineratie.

Dacă biritualismul constatat în cimitirul nr. 2 de la Pietroasa este un fenomen obișnuit în aria culturii Sântana de Mureș, cultură arheologică specifică spațiului extracarpatic al României în secolul al IV-lea, perioadă în care se datează și mormintele necropolei nr. 2 de la Pietroasa, orientarea mormintelor cu capul la sud, împreună cu obiceiul depunerii unor piese de armament în morminte este un fenomen, dacă nu absolut nou, în tot cazul foarte rar întâlnit în orizontul funerar corespunzător culturii Sântana de Mureș-Cemeahov.

Astfel, orientarea S-N, caracteristică mormintelor de înhumatie din cimitirul nr. 2 de la Pietroasa, se întâlnește, în mod frecvent, în bazinul Tisei și poate fi bine documentată și în spațiul nord-pontic³.

¹ Gh. Diaconu, M. Constantinescu și colab. *Dacia*, XXI, 1977, p. 199-220 și mai ales p. 207-208.

² R. Harhoiu, *Dacia*, XXXII, 1-2, 1988, p. 82 și nota 6.

³ *Ibidem*, p. 84.

În ceea ce privește obiceiul depunerii unor piese de armament în morminte, el este extrem de rar întâlnit în mediul culturii Sântana de Mureș-Cemeahov. Până în momentul de față, obiceiul depunerii unor piese de armament a fost depistat în mediul culturii Sântana de Mureș numai în morminte de incinerare, fenomen interpretat ca rezultat al unor influențe exercitate de cultura Przeworsk. Este vorba mai ales de depunerea unor spade îndoite, a unor umbouri de scut, vârfuri de lance sau pînteni⁴. Reiese astfel foarte limpede că prezența pieselor de armament din mormintele de la Pietroasa indică asupra poziției cu totul speciale a acestei necropole în cadrul culturii Sântana de Mureș. Se poate pune chiar întrebarea dacă necropola poate fi omologată ca o necropolă aparținând acestei culturi. Sau mai bine zis, dacă mormintele de înhumare cu arme pot fi legate de această cultură sau nu. Aceeași problemă se pune mai departe și pentru cele câteva descoperiri sau morminte cu arme descoperite în aria de răspândire a culturii Sântana de Mureș. Aceasta se referă mai ales la descoperirile izolate de la Sântana de Mureș și Budești și apoi la mormântul cu spadă scurtă de la Drăgănești.

De pe suprafața cimitirului de la Sântana de Mureș, jud. Mureș, provine o spadă lungă de peste 80 cm cu vârf, ca și la Pietroasa, rupt⁵. Alte condiții de descoperire nu sunt cunoscute. Ea poate aparține unui orizont cultural și cronologic indicat de mormintele de la Pietroasa, dar poate aparține și sec. al V-lea și, mai ales orizontului mormintelor în șiruri, specific Transilvaniei secolului al VI-lea și al VII-lea. Având în vedere însă faptul că în perioada sec. V-VII la Sântana de Mureș nu s-au făcut descoperiri, prima ipoteză pare mai verosimilă⁶.

Aceluiași cerc problematic pare să-i aparțină și umboul de scut fațetat de la Budești jud. Bistrița Năsăud descoperit în anul 1888. Tot de la Budești provine, se spune dintr-o descoperire făcută în aceeași vreme, și o spadă, dar apartenența lor la aceeași descoperire nu poate fi încă dovedită. În ceea ce privește umboul de scut, acesta aparține unui tip cu strânse legături cu piese asemănătoare descoperite în ultima fază a culturii Przeworsk din sudul Poloniei, datată la sfârșitul sec. al IV-lea și începutul celui următor, dar se leagă și de piese identice din Crimeea sau Abhazia, unde au fost placate și cu foiță de aur și unde sunt dateate cam tot în aceeași perioadă. Originea lor răsăriteană mi se pare cea mai probabilă⁷. Poate de influențe venite din această zonă a Europei se leagă și cele două spade din Transilvania.

La Drăgănești, jud. Olt, a fost cercetată o necropolă care a dus la descoperirea, în mormântul nr. 9, a unei spade scurte de tipul celei de la Pietroasa. De altă parte, craniul din mormântul 11 era deformat artificial, obicei de asemenea necunoscut în aria culturii Sântana de Mureș, dar bine atestat în sec. al VI-lea în zonele nord-pontice, de unde se va răspândi, în urma migrației hunice, și în zonele noastre⁸.

⁴ Ibidem, p. 83.

⁵ I. Kovács, *Dolg Cluj*, 3, 2, 1912, p. 323 și 324 fig. 104.

⁶ R. Harhoiu, op. cit., p. 84 cu discuția problemei.

⁷ Ibidem, loc. cit.

⁸ G. Trohan, T. Zorolziu, *Cercetări Arheologice*, Muzeul Național de Istorie, 6, 1983, p. 216 și urm. Pentru deformarea artificială a craniului, vezi R. Harhoiu, op. cit., p. 85 și nota 25.

Rezultă deci că descoperirile de la Pietroasa pun în evidență un fenomen străin culturii Sântana de Mureș. Un ajutor important în descifrarea originii lui și a modului cum acesta a pătruns la Dunărea inferioară îl oferă spada scurtă din mormântul nr. 9 de la Pietroasa. Caracteristica principală a acestei spade scurte sunt cele două tăieturi practicate sub mâner pe ambele părți ale lamei, pentru fixarea, probabil, a unei gârzi de lemn sau poate de corn⁹ (fig. 1 și anexa 1).

Asupra acestui tip de spadă au atras în treacăt atenția atât M. Parducz cât și J. Werner, atunci când au încercat să definească moștenirea arheologică a epocii hunice. În stadiul de atunci al cercetării erau cunoscute trei exemplare în Ungaria, la vârsarea Mureșului în Tisa și alte unsprezece în zona nord pontică, respectiv din bazinul inferior al Niprului. Toate exemplarele cunoscute din România și din Ungaria se caracterizează prin cele două tăieturi de ambele laturi ale lamei. În Nordul Mării Negre apare și o variantă definită de câte două tăieturi pe ambele laturi ale lamei.

Spadele scurte din România provin fie din morminte (Pietroasa, Drăgănești), fie din așezări (Nicolina-Iași, Micia). Din păcate, atât la Nicolina-Iași cât și la Micia condițiile de descoperire nu sunt clare. La Nicolina-Iași descoperirea provine de pe teritoriul unei așezări aparținând culturii Sântana de Mureș și a fost încadrată, deși condițiile de descoperire nu o permiteau, la sfârșitul sec. al IV-lea, datare propusă și pentru un vârf de lance descoperit tot aici, în aceleași condiții¹⁰.

La Micia, spada scurtă aparține unui nivel postroman, încadrabil în a doua jumătate a sec. al IV-lea prin piepteni cu mâner semicircular tras în sus, fibule cu butoni în formă de ceapă etc.¹¹.

Și la Drăgănești asocierea cu celelalte piese de inventar sprijină o datare largă în cursul sec. al IV-lea. În felul acesta, datarea la Pietroasa în a doua jumătate a sec. al IV-lea vine să precizeze, prin siliqu-ele de la Constantius II, în mod spectaculos datarea tipului de spadă scurtă în a doua jumătate a sec. al IV-lea.

Descoperirile de la Nicolina-Iași, Pietroasa, Drăgănești-Olt și Micia leagă în mod sugestiv cele două arii de răspândire a acestui tip de spadă scurtă cunoscute până în anul 1959 (supra p. 118).

O datare asemănătoare cu cea de la Pietroasa, poate chiar în prima jumătate a sec. al IV-lea, o oferă camera mortuară nr. 2 din cimitirul de la Ozermoe, din Crimeea¹². În camera mortuară cu dromos, orientată S-N, pe lângă alte piese de inventar și spade scurte, a apărut și o monedă de la Licinius (308-324). Ceramica mormântului nr. 7/1941 de la Inkerman, împreună cu o fibulă cu piciorul întors pe dedesubt asigură o încadrare cronologică generală în cursul sec. al IV-lea¹³.

⁹ Asupra problemelor ridicate de această piesă de armament, cu toată bibliografia accesibilă, vezi ibidem, p. 79-90.

¹⁰ I. Ioniț, *Arh. Mold.*, 10, 1985, p. 47.

¹¹ Nivelul ilustrat deocamdată numai prin piese descoperite întâmplător pe suprafața fortificației romane, vezi B. Filipescu, *SCIVA*, 38, 1987, 1, p. 40-51.

¹² L. Loboda, *Sovetskii Arkh.*, 5, 1977, p. 245-246.

¹³ E. V. Vagmar, *Arheologični Pamiatki URSSR*, 13, 1963, p. 38-40.

Asocierea tipului de spadă scurtă cu o oglindă de tip Balta-Krainburg în catacomba 181/1901 de la Kerč, indică asupra portului acestei spade și la sfârșitul sec. al IV-lea¹⁴. În schimb, varianta cu câte două creștături de ambele părți ale lamei a fost purtată și în a doua jumătate a sec. al V-lea în zona nord-pontică¹⁵. Cu toate că în sudul Ucrainei și Rusiei europene tipul de spadă scurtă mai este purtat și în cursul sec. al V-lea, în România el nu mai poate fi atestat după sfârșitul sec. al IV-lea. În Câmpia Ungară, însă, el pare să apară abia în ultima parte a sec. al IV-lea sau la începutul celui următor. Împreună cu alte antichități, definește așa numita grupă Csongrad, atribuită unor elemente polietnice împinse de migrația hunică înspre apus¹⁶.

Din cele spuse mai sus reiese în mod evident că tipul de spadă scurtă în discuție își găsește originea în zona nord și est pontică amintită. În aceeași direcție indică și orientarea S-N a mormintelor de la Pietroasa sau deformarea artificială a craniului din necropola de la Drăgănești. Dar și pentru celelalte piese de armament descoperite în mediul culturii Sântana de Mureș există destule temeieri pentru a fi legate de impulsuri venite din aceste zone ale Europei. Elementul de legătură și, în același timp, ancorarea lor la mijlocul și în cel de al treilea sfert al secolului al IV-lea este oferit de rețeaua de analogii a spadei scurte descoperite al Pietroasa, Nicolina-Iași, Micia etc.

Se pune mai departe problema în ce măsură informația scrisă ne ajută la descifrarea acestui fenomen. Înainte însă de a analiza această categorie de informație, total deosebită, se cuvine a zăbovi asupra descoperirilor monetare de la Pietroasa, la care s-a făcut aluzie mai sus. Într-un studiu recent, V. Butnaru (Iași) s-a ocupat în mod amănunțit cu circulația monetară din nordul Dunării în sec. al IV-lea. Analiza lui a dovedit că fluxul monedei de argint la nord de Dunăre începe de fapt în timpul lui Constantius II, perioadă când atinge și punctul său culminant, pentru a se stinge treptat în cursul celui de al treilea sfert al sec. al IV-lea¹⁷. Aceasta și-ar putea găsi o explicație în politica blândă a lui Constantius al II-lea față de goți. Împăratul, prins în anii 339-361 într-un război aproape fără de speranță împotriva perșilor, a avut dificultăți serioase și cu alamanii în apus. La aceasta s-au adăugat și conflictele cu sarmații și lichidarea uzurpării lui Magnentius. Poate fluxul monedei de argint în nordul Dunării avea scopul de a liniști pe goți. Însă argintul imperial s-a dovedit a fi până la urmă fără succes. Deja în timpul lui Iulian se înregistrează o fierbere în lumea gotică. Previziunea Apostatului (Eunapios, frag. 22,1), care a întreprins numeroase măsuri pentru întărirea graniței dunărene, se va dovedi, peste câțiva ani, o crudă realitate.

Fierberea în lumea tervingă norddanubiană a fost probabil influențată și de evenimentele care au avut loc în a doua jumătate a sec. al IV-lea în lumea nord

¹⁴ J. Wemer, *Beiträge zur Archäologie des Attilareiches*, München, 1959, p. 122 și pl. 54/8-11; N. Sorokina, *Sovietskaia Arh.*, 4, 1971, p. 98 și fig. 6/1.

¹⁵ R. Harhoiu, op. cit., p. 83.

¹⁶ M. Părducz, *Acta Arch. Hung.*, 11, 1959, 1-4, p. 268 și urm.

¹⁷ V. Butnaru, *Arheologia Moldovei*, 12, 1988, p. 131-196.

pontică. În a doua jumătate a sec. al IV-lea destinul istoric al acestei zone este puternic marcat de apariția hunilor. Conducătorul greutungilor, Ermanarich, s-a sinucis. Urmașul său, Vithimir, care se aliase cu cete hunice — hunii de dinainte de huni — a încercat zadarnic să stăvilească iureșul conglomeratului etnic condus de huni. El a căzut în luptă. A urmat nevârstnicul Viderich. Pentru el au domnit greutungul Alatheus și aliatul său alan Saphrax, care au condus în cele din urmă în Imperiu alianța născută astfel între cele trei populații (Ammianus Marcellinus, XXXI, 3, 2-2; 4; 12; 12, 5, 1-4). Majoritatea greutungilor și a alanilor au trebuit să recunoască suzeranitatea hunică, regatul bosporan a fost distrus și pustiit.

Din relatarea lui Ammianus Marcellinus, datată la sfârșitul celui de al treilea sfert al sec. al IV-lea, reiese că încă înainte de apariția hunilor la Dunărea de Jos, grupuri de populații, eterogene din punct de vedere etnic, s-au îndreptat înspre apusul plin de promisiuni. Se pune imediat întrebarea dacă nu cumva încă înainte de acest moment indicat de informația scrisă, sau mai bine zis, dacă nu cumva aceste fenomene nu indică asupra unor deplasări asemănătoare, neînregistrate de izvoarele scrise ale epocii. Oare nu aceste mișcări etnice, neînregistrate de informația scrisă, au provocat fierberea din lumea gotică înainte de începerea războaielor lui Valens?

Mergând pe această linie de idei, vedem în legăturile culturale pe care le evidențiază mormintele de la Pietroasa, reflexul arheologic al unui fenomen migrator prehunic, sesizat numai indirect de izvoarele scrise ale celei de a doua jumătăți a sec. al IV-lea.

Anexa nr. 1

Lista descoperirilor cu spade scurte cu tăieturi sub mâner pe ambele laturi ale lamei

1. Mozdok: M.A. Müller, E.I. Kripnovo, Arch. issled. v. RSSFR, 1934/1936 (1941), p. 241, pl. 39/7
2. Tuapse: N.I. Sokolskii, MIA, 33, Moscova 1954, p. 159 și fig. 7/3.
3. Novokorsunsk, lângă Krasnodar: OAK, 1902 (1904), p. 135-136 și 136 fig. 240 și 241.
4. Djurso, lângă Novorosiisk: A.V. Dimitriev, Sovietskaiia Arh., 4, 1979, p. 212 și urm.
5. Borisovo: V.V. Sazanov, IAK, 56, 1914, p. 82 și urm.
6. Kerč:
- a. Kerč-Glinice: V.I. Sokolski, op. cit., p. 159, fig. 7/1.
- b. Catacomba 1901/181; supra nota 14.
7. Ozernoe (Crimeea): supra nota 12.
8. Feodosia (Crimeea): N.I. Sokolskii, op. cit., p. 159, fig. 7/2.
9. Inkerman (Crimeea): supra nota 13.
10. Flerovka, raion Cerkask (cursul inferior al Niprului): M. Párducz, op. cit., p. 367 și nota 312.
11. Kiev (zona): M. Párducz, op. cit., p. 367, nota 314.
12. Kiev (zona): V.A. Rybakov, Sovietskaiia Arh. 17, 1953, p. 251 fig. 5/7.
13. Nicolina, jud. Iași: I. Ioniță, Arheologia Moldovei, 10, 1985, p. 47 și p. 44 fig. 11/2.
14. Pietroasele, jud. Buzău: supra nota 1.
15. Drăgănești, jud. Olt: supra nota 8.
16. Micia (Vețel), jud. Hunedoara: R. Harhoiu, Dacia, XXXII, 1-2, p. 79 și urm.
17. Jászberény-Szölödülö, Kom. Szolnok: M. Párducz, op. cit., p. 318 și p. 345 fig. 7/96
18. Jászberény-Szölödülö, Kom. Szolnok: Ibidem, p. 318.
19. Csongrad-Kenderföldek: Ibidem, p. 313 și pl. 1/8.

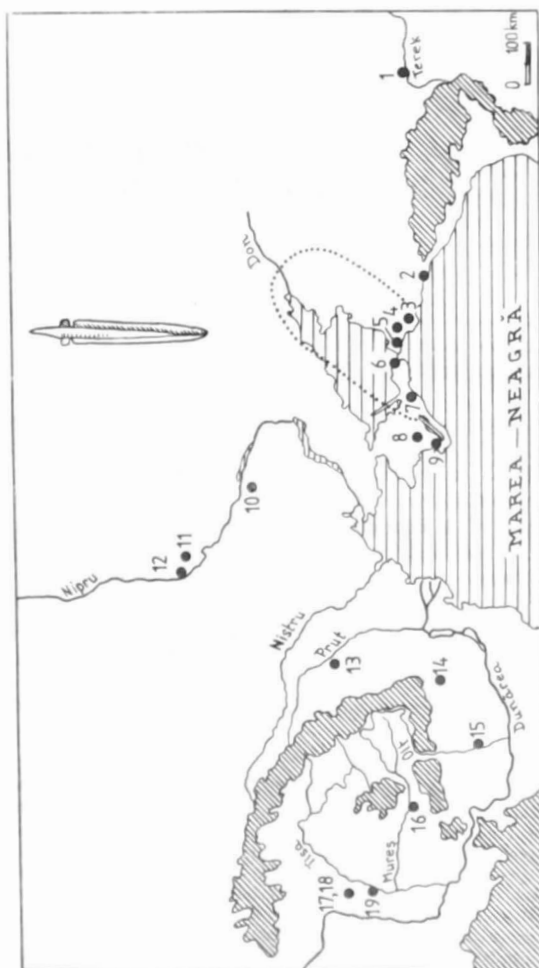

Fig. 1 Harta răspândirii spadelor scurte cu două tăieturi sub mâner, pe ambele laturi ale lamel.